

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

**De Liemaro, Hammaburgensi archiepiscopo et de
legatione ecclesiae Hammaburgensis ad populos
septentrionales**

Schröder, Guilelmus

Halle, 1869

Liemarus archiepiscopus Hammaburgensis 1072 - 1101

[urn:nbn:at:at-ubi:2-13099](#)

Liemarus archiepiscopus Hammaburgensis 1072 — 1101.¹

Liemarus, ut iam dictum est, VI Kal. Iun. in Magadaburg urbe archiepiscopus constitutus Bremam adiit et a suffraganeis consecratus est. Atque ut ad hanc dignitatem perveniret, non, ex illius temporis more, regi, ut investituram nancisceretur, magnam pecuniam pependit, sed absque haeresi simoniaca ut pastor bonus, per ostium intravit ecclesiam. Pallium ei misit Alexander II papa, ut Annales Stadenses testantur, sed diploma,² quo archiepiscopo hoc datum esse continetur, falsum esse constat. Tamen non dubitandum est, quin Alexander papa Liemaro non modo pallium transmiserit, sed etiam eum, ut Adelbertum praedecessorem legatum ad omnes populos septentrionales et apostolicae sedis vicarium constituerit.³ Sed quia alio loco, quae de falsis et interpolatis Hammaburgensis ecclesiae diplomatis disserui, emittam, hoc loco de Alexandri confirmatione mitto plenius dicere.

Quanto autem gaudio, quanta laetitia Liemarus ab clericis et laicis Hammaburgensis ecclesiae acceptus sit, epilogus, quem Adamus ad eum misit, testatur:

„O quantis lacrimis populi te vidimus emptum“

„Dum prius oppressi votis communibus omnes“

„Te talem cuperent, immo longe meliorem,“

„Quam spes ulla foret vel nostra fides meruisset.“ etc.,

et in praefatione Adamus ita eundem alloquitur: „ut, qui te populo suo diu erranti et afflito pastorem constituit, annuat etiam tua opera tuisque diebus ea, quae inter nos prava sunt, corrigi et correcta perpetuo conservari“ Cuius pro ecclesia restituenda laboris testis est confirmatio Alexandri II, qua

1) Floto, Heinrich IV und sein Zeitalter; W. v. Giesebricht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit III. ed. II; L. Giesebricht, Wendische Geschichten II.

2) Dipl. Hamb. no. 103.

3) Adami praefatio: „Ad haec, quae in gentium conversione a decessoribus tuis strenue dudum incepta sunt, a te, sc. Liemaro, qui hereditariam predicationi legationem possides in totam septentrionis latitudinem“ etc.

Liemari statuta inter canonicos apostolicae sedis auctoritate corroboravit.¹

At pacis spes statim ad irritum redacta est. Liemarus enim, qui vestigia praedecessoris persequens fidelem se erga Heinricum regem praebebat, graves principum Saxoniae inimicitias suscepit, qui severum regis imperium odio habentes occasionem, ut eidem et Hammaburgensi archiepiscopo bellum inferrent, petiverunt. Nec spes illos frustrata est. Nam quum Liemarus, invitus quidem, sed regis mandatis coactus una cum eius ministerialibus Lüneburg oppidum, quod Billingorum erat, occupasset, Herimannus comes, Verdensis episcopi auxilio sustentatus, praedia et bona Bremensis episcopatus diripuit silvasque vastavit. Quibus de rebus gestis certiores facti sumus epistola,² quam Liemarus ad Burchardum Halberstadensem et Hezilum Hildeneshemensem episcopos misit. Queritur archiepiscopus non modo de Herimanni impetu, sed etiam inimicitias atque odium Ricberti, Verdensis episcopi, profert; sed quae fuerit causa, cur contentio inter archiepiscopum et Verdensem antistitem redintegrata sit, minus patet. Exstat quoque epistola Liemari³ ad Ricbertum ipsum data, in qua archiepiscopus crimen obiectum, se eum excommunicasse, defendit. Quod crimen etiam in epistola supra memorata propulsat et simulationem, se Verdensis ecclesiae clericos, quos iustis de causis post legitimas inducias banni vinculo adstrinxerat, quamvis sibi satisfacere voluerint, tamen solvere noluisse, reiicit. Tum Ricbertum cum clericis excommunicatis in familiaribus potationibus eum convenisse exprobrat.

Contentionem inter Hammaburgensem et Verdensem ecclesiastas veterem esse satis constat. Quae discordia acuebatur atque augebatur, quum Adelbertus archiepiscopus Verdensem episcopatum sibi subiicere studeret.⁴ Huc accessit, quod Verdensis episcopus, in cuius diöcesi Saxoniae duces comitatus administrabant, fere nihil valebat potentia, et ad resistendum

1) Diplom. Hamb. no. 104.

2) Sudendorfii registrum I no. 2.

3) Sudendorf. reg. I no. 1.

4) Adam III. 32 cp.

infirmus, quaecumque Billingi suscipiebant, etiam ipse facere cogebatur. Ita factum est, ut Ricbertus non modo ipse Liemaro damnum inferre, sed eum etiam apud Hezilum et Burchardum episcopos, quibuscum saepius conveniebat, in odium adducere conaretur.¹ De coniuratione autem Saxonum contra Heinricum a. 1073 facta in Liemari epistola² pauca tantum afferuntur. Lambertus, a. 1073, comitem Herimannum, Burchardum episcopum, Ottонem ducem auctores et signiferos coniurationis fuisse tradit, quo ex nuncio, Ricbertum episcopum, de cuius cum Billingis coniunctione iam dictum est, postquam etiam Hezilus coniuravit, cum Halberstadensi et Hildeneshemensi episcopis convenientem de seditione erga regem concitanda egisse colligo. Coniuratos autem principes a Liemaro, ut se cum coniungeret, poposcisse, quod Lambertus narrat, minus verisimile est, quia Liemarus, quum Idibus Iulii a. 1073 Goslariam se contulisset, regem de coniuratione certiores fecisse non videtur. Quodsi Hammaburgensis archiepiscopus a Burchardo, ut conventus fieret, petivit, hoc non

1) „Cum in vestris conventibus verbis multis conflictis vestros in me parat exasperare animos, nescit omnia vera dicere.“

2) Hanc Liemari epistolam Sudendorf primis mensis Iulii diebus a. 1073 scriptum esse affirmat, quam sententiam probare nequeo. Liemarus enim de Lüneburg urbis expugnatione ita loquitur: „Quibus, sc. obcessis, comes ipse, sc. Herimannus, heri domino rege ita postulante sub pace firma remisit omnibus, qui eam ad urbem iussu et petitione regis ascenderant.“ Heinricus autem rex XVIII Kal. Sept., quum adhuc Hersveldiae esset, misit, qui Magnum ducem custodiae exemptum suis restituerent, et eos, qui in castello memorato iam puniendi servabantur, obsidione et periculo liberarent. Quae quum ita sint, Liemari epistolam nonnullos dies post scriptam esse elucet. Neque Giesebrichtii sententiam, III p. 1123, sequi licet, qui hanc epistolam anno 1074 demum missam esse contendit; deinde, quae hoc loco addit: „Die dem Liemar gewährte Amnestie könnte sich auf den Gerstunger Vertrag von diesem Jahre, 1074, beziehen“ non intelligo, sed illum doctissimum errore deceptum esse contenderim. Liemarus enim extrema in epistola quum ab Hezilo et Burchardo, ut statuta die convenient, petivit, ita loquitur: „Quod si ea sententia placere in oculis vestris amborum visa fuerit, sit modo conveniens datus, veniam et proposita sequar.“ Sed non debet coniungi „veniam et proposita“, immo vero „veniam“ futurum tempus vocis veniendi statuendum est.

coniurationis causa factum est, sed ut ille cum Hezilo controversiam, in quam cum Ricberto venerat, diiudicaret. Quamobrem iam mense Iulio epistola ad Burchardum missa se in civitatem Hildenesheim venturum esse promiserat. Quum vero postularetur, ut ascenderet, quod ita interpretor: ut in Thuringiam se conferret, quo principes coniurati ad concilium habendum convenientire, non venit. Metuo enim, haec fere sunt verba archiepiscopi, ne „populus, qui in sententiam adversariorum meorum coniuraverit, mihi pro libitu suo imperet ea dimittere, quae rigor ecclesiasticus, auctoritas divinarum legum iubet facere.“ Quibus in locis Liemarus tunc sit commoratus, hac epistola certiores facti sumus; ille enim defendit episcoporum obiurgationem: „ut procul a locis meis nunc evagari, Goslariam, nunc Cudelinumburgum ascendere, nunc Ostrewic cursitare, rursus Cudelinum; abire debeam.“ Liemarum autem Non. Aug. Goslariae non fuisse Lambertus testis est, qui Epponem Citicensem et Bennonem Osenbruggensem episcopos cum rege ab ea urbe Hartesburg castellum se contulisse, quum coniuratorum manus Goslariam contenderet, tradit. Immo vero archiepiscopus Quedlinburg, quod monasterium Heinrici regis soror abbatissa regebat „aliquantulis infirmitatibus praepeditus“ versatus esse videtur, qua de causa ab Hezilo, ut „librum olei in confectiones medicinales“ sibi mitteret, et ut locus e vicino ad convenientium eligeretur, petivit. Quo autem loco Hezilus et Burchardus tunc, quum epistola conscripta est, commorati sint, incertum est, neque de „literis faciendis et domino regi transmittendis“ aliunde nobis quidquam affertur. Heinrici vero regis Liemarum mentionem non fecisse, haud miror, quod Hezilus et Burchardus a parte adversariorum steterunt, tamen coniurationem se probare non posse his verbis: „hoc congressu hominum impie agentium“ confitetur.

Interea rex, qui Hartesburg derelicto in Franciam Rhenanam progressus est, Magnum ducem e custodia dimisit et equites, qui Lüneburg urbi praesidio fuerant, integros recepit. Tum demum Liemarum, quum adhuc in Saxonia moratus esset, epistolam scripsisse iam supra demonstravi. Sed non paulo post Heinricum secutus est, Bruno, cp. 25, enim

tradit: Saxones omnes, qui secum iurare noluerint, aut e terra sua fugiendo regem sequi aut secum pro terra contra regem iurare compulisse. In regis autem diplomatibus Liemarus ante quam VI kal. Nov. a. 1073 nec testis nec interveniens commemoratur, quo die in Wirzburg urbe affuit.¹ Iusto iure Floto miratur, quare Heinricus Moguntinum et Coloniensem archiepiscopos etc., qui fere omnes rerum novarum studiosissimi fidem regi datam mutare mente agitabant, legatos ad Saxones miserit, Liemarum vero, Epponem, Bennonem, qui fideles se erga eum praestiterant, retinuerit.²

Liemarus anno 1073 in diöcesim suam non rediit, quamquam Heinricus pacis conditiones, quas legati cum Saxonum principibus statuerant, acceperat; Liemarus enim, Eppo, Benno

1) Stumpf, Reichskanzler no. 2768, 2769.

2) A Danis eodem anno in Saxoniam impetum factum esse, unus Lambertus auctor est. Tradit enim: Danorum regem, sc. Suein, secundum foedus cum Heinrico pactum Saxoniam ingressum esse, ut regi contra principes seditionis auxilium ferret, sed infecta re paulo post se in Daniam recepisse. Quam pactionem Lambertus a. 1073, quum Danorum rex in Heinrici congressum colloquiumque venisset, initam esse narrat. Bruno vero, p. 20, conventui ad Bardanwich habitu etiam Adelbertum Hammaburgensem archiepiscopum interfuisse tradit, unde elucet, Lambertum, quum annales a. 1076 post conscriberet, errore ductum hoc colloquium anno 1703 inseruisse. Adamus enim, III cp. 59, reges in Lüneburg urbe a. 1071 convenisse memorat, sed Adelbertum conventui interfuisse non tradit, quamquam hoc colloquium ad gloriam Adelberti „in anno consulatus sui“ factum esse addit. Quae quum ita sint, Lappenbergio, qui Adami verbis haec adnotat: „Aliud videtur fuisse colloquium imperatoris cum rege Danorum Bardovici habitum, quod Lambertus parum accurate refert ad annum 1073“ (quamquam loci nomen, ubi convenerint, non afferit), „cui tamen Adelbertus noster affuit teste Brunone de bello Saxonica cp. 20“ non assentior, sed unum modo colloquium Lüneburg urbe a. 1071 factum esse contendit. Qua vero conditione Heinricus a Sueino auxilium impetraverit, non constat, nam neque Lamberti verbis: „et cum eo magna quadam parte Saxoniae, quae Uodoni marchioni pertinebat, paciscitur,“ neque Brunoni, qui: „ut ei cunctas regiones suo contiguas in proprium daret,“ plenam fidem tribuo. Steindorff p. 45 hanc controversiam in medio reliquit. Tamen pro certo habeo, Heinricum illo „famoso,“ ut Adami verbo utar colloquio aliquam Nordalbingiae partem Danorum regi in propriam possessionem promisisse. W. Giesebricht III, p. 1110.

episcopi regi „toto belli huius tempore individui comites adhaeserunt.“¹ Itaque brevi, quae a Liemaro gesta sint, posteaquam regis fortunam cum sua coniunxerat, comprehendendam. Rex autem, postquam et Rudolfus et Berchtoldus duces a se defecerunt, paucis tantum eum comitantibus in Franciam Rhenanam se contulit, ubi gravissima aegritudine correptus est. Sed non multo post recreatus Wormatiam urbem adiit, cuius cives regem a principibus derelictum magno cum gaudio exceperunt eumque contra adversarios defenderunt. Qua in urbe a Domini natalitiorum die usque ad exitum mensis Ianuarii a. 1074 commoratus, cives fideles telonio in sex urbibus liberavit, cuius donationis diploma² Liemarus testis firmavit.³ Qualis autem tunc fuerit et regis et episcoporum, qui regi affuerunt, status, Lambertus a. 1074 describit neque commenticias profert fabulas: „Erant tum cum eo, sc. rege, non nulli ex principibus, sed hi neque cum eo servitorum apparatu, neque cum ea militum aut apparitorum frequentia, qua soliti fuerant, sed cum paucis et pene privato habitu ad salutandum eum venerant.“ Liemarus enim, quum omnes ecclesiae suae ministeriales a coniuratis starent, regi auxilium ferre non potuit.⁴ Deinde quum Heinricus XIII kal. Febr. a. 1074 Wormatia egressus cum parvo tantum exercitu contra Saxones, ut arcet a principibus seditiosis obsessas liberaret, proficeretur, Liemarum in numero episcoporum, qui regem comitabantur, fuisse diplomata testantur, quae VI et V kal. Febr. in loco Breitenbach dicto data sunt.⁵ Castra posuit rex in sinistra ripa Verrae fluvii, Saxones econtra in dextra multo maioribus copiis regem, quomodus transiret, impediverunt.

1) Lambert a. 1073.

2) Stumpf no. 2770.

3) Quo iure Floto, II p. 116, abbatiam Vredenam Liemaro a rege Wormatiae versante datam esse contendat, non intelligo; diploma enim a. 1085 consignatum ita refert: „Habebat is, sc. Liemarus, ex nostra munificentia, qua utebatur, abbatiam quandam, quam ei in rebellione Saxonum fidem nobis servantis ac suis omnibus relictis arma nostra sequenti in sustentationem indulsumus.“ Cf. Diplomat. Hambg. no. 116.

4) Lambertum auctorem belli Saxonici gravissimum secutus sum.

5) Stumpf no. 2771, 2772.

Ad quos Heinricus, quum iam antea Hartvigum, monasterii Hersfeldensis abbatem, misisset de pace agenda, quatuor episcopos destinavit legatos, in quorum numero Embrichonem, Augustanum episcopum, fuisse annales Augustani a. 1074 testantur. Num Liemarus quoque legatus missus sit, dijudicare nequeo, sed verisimile est, eum in legationis partem venisse, quoniam paulo post summa ope, ut pax fieret, enissus est. Sed quum Saxones eis tantum conditionibus pacem inire vellent, ut castella per Saxoniam et Thuringiam exstructa protinus dirimerentur, Ottoni duci Bavariae ducatus redde-retur etc., rex pacem non accepit et rem in aciem committere voluit. Milites vero mandata regis spernentes e castris non egressi sunt, quare Heinricus hortatu familiarium coactus, XV episcopos et „quidquid principum in castris erat“ ad Saxones ablegavit pacemque compositam, quamquam invitus, probavit, deinde principes Saxonum in castra sua deductos in fidem recepit et dimisso exercitu cum Saxonibus Goslariam perrexit. Liemarus vero, quem inter illos XV episcopos fuisse, pro certo habeo, a rege non discessit, sed in Saxoniam proficiscentem comitatus est. Conventu Goslariae indicto, quum rex omnia summa, ne castella destruerentur, faceret, et econtra principes, ut illa dirimenda sibi condonarentur, poscerent, familiares regis Liemarus, Eppo, Benno instantes a rege, ut postulationibus Saxonum concederet, petere non desierunt. Atque Lambertus veritatem non egressus est, qui haec tradit: „eum, sc. regem, per deum obsecrantes, ut si minus propriae, saltem eorum calamitatis misereretur, qui propriis sedibus odio nominis eius expulsi, anno iam ferme integro per omnes miseras vitam traxissent, fidem se eis in adversis intermeratam servasse, et quaecumque praeter voluntatem accidissent, communicato labore tolerasse etc.“ Itaque Heinricus episcoporum fidelium adhortationibus et Saxonum minis commotus castella eis permisit et se duci Ottoni intra anni spatium iuxta principum iudicium satisfacturum esse pollicitus est.

Liemarus utrum regem, qui Goslaria decebens Wormatiam se contulit, secutus sit, an in diöcesim suam redierit, qua ante annum egressus erat, in medio relinquo; quamquam ea de causa archiepiscopum cum rege in Franciam

abiisse conjecterim, quod quadragesima praeterita rex una cum archiepiscopo Hammaburgensi pascham XII kal. Maj., Babenberg civitate celebravit.¹ Nam ex epistola Bernhardi episcopi² comperimus: Liemarum chrisma, quod a Herimanno, Babenbergensi episcopo, erat confectum, in baptizando uti noluisse, quum ille in suspicionem simoniacaे haereseos venisset. Quod idem epistola clericorum Babenbergensium³ commemorat, etiamsi archiepiscopi nomen hic non affertur. Paschali autem sollemnitate celebrata Liemarus et Moguntinus archiepiscopus regem, qui in Nurenberg urbem proficiscebatur, comitati sunt, ubi Agnes imperatrix et legati apostolicae sedis, Humbertus Praenestinus et Geraldus Ostiensis episcopi, regi occurrabant. Rex autem, qui antea per litteras Gregorio papae se „propter venditas ecclesiasticas dignitates simonicae haereseos“ obstrictum esse, tunc coram legatis et archiepiscopis supra commemoratis peccata confessus, absoluto anathematis vinculo, in ecclesiam receptus est.⁴ Legati deinde a rege, ut synodus episcoporum regni Teutonici fieret, „vice et auctoritate sedis apostolicae fulti, quae corrigenda essent, corrigerent, quae religioni addenda essent, adderent“⁵ postulaverunt; quam convocari rex permisit. Sed nec Liemarus nec Sigfriedus Moguntinus archiepiscopus, quos legati, ut synodo assentirentur, monuerunt, annuere, priusquam cum omnibus regni episcopis de hac re egissent. „Vehementer hoc, sc. synodum, abnuerunt omnes episcopi tamquam inusitatum longe que a suis rationibus alienum, nec se huius auctoritatis privilegium ulli alii praeter quam ipsi Romano pontifici unquam delatueros affirmabant.“⁶ Bonitho autem⁷ Liemarum ita loquen-

1) Lambertus Liemarum ibi fuisse non tradit.

2) Ussermann Prodromus II p. 207.

3) Cod. Ud. nd. 141, J. 44: „et omnes fere vestri ordinis episcopi et archiepiscopi publice ipso rege audiente omnia Christi sacramenta profanari deplorarent, et chrisma corpusque Domini, quod ipse confecrat, velut immundicias menstruate exhorrerent etc.“

4) W. Giesebricht III p. 1120.

5) Bulla Gregorii VII ad Liemarum missa, Diplom. Hamburg. no. 105.

6) Lambert a. 1074.

7) Bonithonis lib. ad amic. ed. Iaffé p. 82.

tem facit: ex antiquis privilegiis Moguntino concessum esse archiepiscopo in Germania vicem habere Romani pontificis, ideoque non licere Romanis legatis, synodum in eius legatione celebrare. Qua cum narratione conferenda est Liemari epistola ad Hezilum episcopum anno insequenti conscripta.¹ Scribit enim archiepiscopus: legatos apostolicae sedis, ut synodum collaudarent a se et Moguntino petivisse „quamquam non ex persona apostolici praecipientes, sed quasi ex sua loquentes et dicentes: Laudate synodum,“ deinde: „Ego addidi: meos adjutores et suffraganeos inter Danos et in transmarinis gentibus commorari, eos ad hanc synodum Teutonicam minime venire, nihil que ad me pertinere de laudatione synodi Teutonicae.“ Ita factum est, ut Liemari constantia, qua privilegia ecclesiae Teutonicae ab insolentia apostolicae sedis defendit, prohiberetur, quominus concilium fieret. Gregorius vero, quamquam quae postulaverat, iniusta fuisse ipse concessit, quum a. 1075 Moguntino archiepiscopo, ut concilium episcoporum Teutonicorum convocaret, mandaret, tamen in Liemarum acerbius invectus est. Legati enim iam antea archiepiscopo, ut Romae causam diceret, irrogaverant, et Geraldus quidem ad proximam synodum, quae Romae haberetur, Humbertus contra ad festivitatem St. Andreae (pridie kal. Decembr.). Sed Liemarus neque hac neque illa die statuta Romam profectus est, ne tunc quidem, quum epistolam Gregorii papae accepit,² qua ille, ut ad proximam synodum prima quadragesimae hebdomade a. 1075 Romae habendam veniret, eum admonuit, atque ad id tempus a munere episcopali, quoad Romam adiret, removit. Liemarus autem, ut iam dictum est, papae decreto se obedientem non praestitit, quum et temporis angustiae et infirmitas corporis, quominus id faceret, eum prohiberent. De quibus sic scribit: testes proferre possum „me toto autumno, tota hieme gravi corporis infirmitate et spiritu trahendi inopia praepeditum fuisse, quominus longum iter aut breve, quod modo esset quinque dierum suspicere potuissem.“ Quamobrem Gregorius VII Liemarum VI kal. Mart. a. 1075 „pro inobe-

1) Sudendorfi rigistrum I p. 8.

2) Diplom. Hambg. no. 105.

dientia superbiae suae ab episcopali officio suspendit et a corpore et sanguine Domini interdixit.¹ Atque archiepiscopum tamdiu sacerdotio se abstinuisse, quoad e Saxonia Romam venit, Bonitho, p. 106, tradit. Tanta enim erat humilitate animi, ut etiam iniuste damnatus poenam sustineret, quamquam antea ab Hezilo petiverat, ut dijudicaret, num iustae rei causa Romam vocatus, et suspensio, quae papa sine fratum iudicio ac nulla synodo creasset, curanda vel negligenda esset.²

Liemarus regem, qui dimissis apostolicae sedis legatis a Nurenberg urbe Moguntiam profectus est, non secutus esse videtur. In epistola enim commemorata: se a curia redientem Hezilo domi suae, sc. Hildenesheim, rationem retulisse scripsit. Diploma³ vero, quod Liemarum II kal. Iul. a. 1075 cum Heinrico Moguntiae fuisse testatur, a. 1076 demum datum esse, perspicuum est. Immo verisimile est, archiepiscopum, quum pace constituta aditus ad diöcesim Hammaburgensem esset patefactus, Bremam se contulisse, ubi toto autumno totaque hieme morbo correptus remansit. Itaque eum ad nativitatem Domini Argentorato celebrandam, ubi Heinricus rex cum plerisque principibus versabatur,⁴ profectum esse nego.

Interea rex, postquam et alii principes, qui a se defece-
rant, in pacem accepti sunt, exercitum parabat, ut scelerum,
quae ~~Saxones~~ in Hartesburg castello destruendo aliisque locis
commiserant, poenas expeteret. Saxones contra, qui bellum
adversus se suscipi compertum habebant, impetum regis prae-
vertere studuerunt, et crebris legationibus missis a rege petiere,
ut diem statueret, qua coram regni principibus causam dice-
rent, atque ut, quia antea tuendae salutis causa arma sump-

1) Mansi, collectio conciliorum XX p. 443.

2) Mirum esse non potest, undecimi saeculi scriptores, qui gravissimis contentionibus commoti aut a rege aut a papa stabant, adversarios condemnasse, omnibusque contumeliis afflixisse; sed ne eum quidem auctorem, qui multo post Gregorii vitam composuit, Mansi XX, sine odio et invidia de Liemaro, quem Lucius III papa a. 1182, Diplom. Hambg. no. 254, „Liemarum bonae memoriae nuncupat, iudicasse, maximo in vito est. cf. Bonitho p. 106.

3) Stumpf no. 2779.

4) Lambert a. 1075.

sissent, venia sibi daretur. Sed operam frustra consumperunt. Nam Heinricus, pentecostes sollemnitate Wormatiae celebrata, statuta die, VIII Id. Iun., magno cum exercitu ad locum Bredingen dictum accessit, quo omnes regni principes atque episcopi, summa vi summaque ope in hoc bellum enisi, convenerunt, praeter Annonem Coloniensem et Dietwinum Leodiensem, quorum uterque milites suos regi auxilio transmisit. Quae quum ita sint, non dubito, quin Liemarus a morbo recreatus ad regem venerit; pugnae vero, quae prope Hohenberg commissa est, illum interfuisse non constat. In diplomate enim regis a. 1083 dato:¹ Liemarus „eodem bello Saxonico duabus pugnis gravissimis maximo periculo nobis affuit“ scriptum invenimus, compertum autem id tantum habemus: archiepiscopum a. 1080 cum rege contra Rudolfum ad Elster fluvium pugnanti fuisse. Clade autem accepta exercituque in fugam conjecto Saxonum principes atque episcopi litteris principes regi fideles adibant supplicesque precabantur, ut de pace cum Heinrico agerent. Atque rex ipse misit, qui principes Saxoniae, ut sese dederent et in fidem redirent, hortarentur, in his Moguntinum archiepiscopum cum aliis principibus, qui si ultiro regi se permetterent, brevi integra dignitate fortunisque suis absolvendos fore nuntiarent. At Uodo tantum marchio et Wernerus Merseburgensis episcopus deditio*n*i consentientes a rege in fidem accepti sunt. Liemari autem opera effectum esse, ut Uodo, miles ecclesiae Hammaburgensis, Saxonum partem relinquaret et data obside statim ditione absolveretur, contendērim.

Dum haec geruntur rex Saxoniam intravit omniaque ferro et igni depopulatus est. Liemarus regem Goslariam secutus esse videtur, sed in Saxonia remansit, quum rex hortatu principum in Thuringiam transiisset et exercitu dimisso alteram adversus Saxones expeditionem indixisset.

Nec multo post magna discordia et contentio inter Saxones exorta est. Plebs enim principibus irata erat, quod ab eis, ut arma contra regem sumeret illecta, deinde prodita esset. Contra principes plebem intra castra inertī odio desi-

---

1) Diplom Hambg. no. 114.

dentem auxilio sibi non venisse opponebant. Atque eo processere dissensionis, ut principes, ne a populo capti regi tra-derentur, metuerent. Instabat autem nova expeditio, quam rex parabat. Itaque principes necessitate coacti populo sua-serunt, ut legati ad Heinricum regem placandum et de pace agenda mitterentur. Ad Liemarum et Uodonem marchionem legatio delata est, qui summopere, ut Saxones in regis gratiam redirent enitentes munere suscepto functi sunt. Manda-tum autem erat, ut legati regem per Deum orarent, ne in Saxoniam iterum bellum inferret, se esse paratos juxta princi-pum iudicium ad votum ei satisfacere, dummodo vita et liber-tas asserventur. Attamen rex negavit, quae poscebant, ne expeditio indicta susciperetur, sed promisit exercitu ad Ger-stingen coactu se coram principibus de Saxonum iniuria deli-beraturum esse, quam sententiam si Saxones statuta die veni-entes accepissent, veniam et impunitatem se eis daturum esse. Saxones vero maximo in timore versati, ut expeditio differre-tur, denuo legatos memoratos et Hezilum episcopum Wormatiam miserunt, qui non modo regem, sed etiam omnes princi-pes pro pace implorarent, et omnem admissi facinoris poenam etiam supra leges se soluturos esse obligarent. Sed rex interea in Bohemiam profectus inde Saxoniam intravit, quam-obrem legati, quum regem Wormatiae non invenissent, Ratis-bonam se contulerunt, ubi regem redientem exspectarent. „Quos responsum differendo diu suspensos tenuit, ut redire ad suos, nisi sub imminentis iam expeditionis articulo et pene incumbente iam cervicibus eorum hostili gladio, non possent.“ Hunc Lamberti nuncium verum esse nego, quoniam legati non regis adversarii, immo vero familiarissimi erant. Contra veri-simile est: Heinricum eisdem verbis, quibus antea, legatis respondisse. Itaque Saxones omni pacis spe perdita, nullis sociis atque auxiliis sustentati, de salute sua desperabant, plebe omnem pacis spem in precibus collocante, principibus vero, qui seditionis auctores perfidia poenam pendere nole-bant, se proelio imminens periculum aversuros esse, spe-rantibus.

Principes regni VI kal. Nov., ut statutum erat, ad Ger-stingen convenerunt, praeter Sueviae, Bavariae, Carinthiae

duces, qui neque ipsi affuerunt, neque milites miserunt. Contra Saxones et Thuringi magnum quidem militum numerum cogentes, sed calamitatibus et dissensione afficti prope Northusen castra posuerunt et tertium: Liemarum, Hezilum Uodenem legatos ad Heinricum miserunt precantes, ut principes, quos vellet, ad se ablegaret, „se paratos esse, collato cum eis consilio, omnibus, quae iusta sint, promptissime assensum praebere.“ Rex legatis, quae postulabant, prorsus denegavit, tamen eorum instantibus precibus, ut concederet, tandem commotus est. Obsttit deinde, quod principes, qui cum rege venerant, legationis munere fungere nolebant. Tandem Gozelo dux, Siegfridus, Gebehardus, Embricho, Adalbero episcopi in Saxonum castra missi cum principibus illius partis humiliter servientibus consilia inierunt. Quanta autem perfidia quantisque mendaciis Saxones legatis, ut fidem regi datam violarent, persuaserint, Lambertus auctor est. Sed frustra laboraverunt. Nam principes fideles per se consistentes poposcerunt, ut Saxones absque ulla conditione regi se dederent, atque polliciti sunt, sibi illorum salutem, fortunam, rem familiarem curae fore. Itaque quum nihil aliud relictum esset, unde auxilium sperarent, Saxones legatorum adhortationibus permoti conditiones acceperunt; legati autem eodem die in castra regis redierunt et ab Heinrico, ut pacis conventionem confirmaret, nulla labore impetraverunt. Postero die omnes Saxonum principes ad exercitum regis prope Spiraham instructum procedentes clementiae regis se permiserunt, et ab Heinrico singuli singulis fidelibus principibus ad custodiendum traditi sunt. Deinde rex beneficia Saxonibus adempta militibus suis, aut ut Bruno, ep. 56, vult, parasitis suis tradidit. Liemaro vero neque ullus ex principibus ad asservandum commissus, neque beneficia tradita esse videntur.

Saxoniam igitur praecipue Liemari opera pacatam esse, quum relatum sit, non inutile esse arbitror, si, quaecunque ille ab eo tempore, quo ad sedem archiepiscopalem ascenderat, usque ad a. 1075 gesserit, repetam. Quum primum diocesim suam adiit, ecclesiam Hammaburgensem omnibus calamitatibus afflictam reperit, cuius miserabilem conditionem ut emendaret atque corrigeret, nulla sibi occasio dabatur. Nam

quum fidem regi datam violare nollet, diöcesi sua depulsus „suos ac sua, certe divitias magnas reliquit, separatus ab illis atque ad nos veniens lateri nostro fidus et inremotus comes toto illo tempore affuit. Nisi forte nostrae iussiones et publicae actiones aliquo ablegassent, aut propriae ipsius utilitates et rationes ad horam hoc expostulassent, ut abesset, non illum tenuitas rei familiaris, non laborum fatigations, non vitae discrimen aliquo dimovere.“¹⁾ Quamquam privilegia ecclesiae Teutonicae a papae insolentia defendit, tamen re vera humilem, ut in sigillo se ipsum appellat, se praestitit, quum iniustum etiam poenam sustinere non cunctaretur. Contra nullas tam graves excepit simultates, ut non occasione data eas libenter deponeret, atque in ulciscendo iniuriarum sibi illatarum lenissimum se gessit. Itaque Saxonibus summo in discriminis versantibus non desit regem implorare, ut adversariis, qui infestissimos sibi et ecclesiae suae se praestiterant, pacem redderet, neve, si minus impunitatem atque veniam daret, iustum sceleris commissi poenam expeteret. Adamus in epilogo haec dicit:

„Tu pacem terris antiqua lite fugatam“
 „Ecclesiis revocas, iam tertia proelia surgunt“
 „Et discordantes tu iungis ad oscula mentes,“

quos versus ad partes conciliatorias, quas egit Liemarus in bello Saxonico a. 1075, referendos esse Lappenberg suo iure notavit. Atque tam innocentem archiepiscopus se gessit, ut ne studii quidem praemia a rege expeteret, neve, ut Adelbertus praedecessor et plerique episcopi erant soliti, precibus instantibus beneficia ac praedia a rege exprimeret. Qualem autem Liemarus in ecclesia Hammaburgensi restituenda se gesserit, Adami verba haec indicant:

„Tu solvis duram populi a cervice catenam,“
 „Fasciculosque graves ab onusta plebe repellens,“
 „Afflictæ gentis moerorem in gaudia vertis.“
 „Tu clerum iniusta raptorum fraude gravatum“

---

1) Diploma Heinrici IV a. 1083 datum in Diplom. Hamburg. no. 114.

„In sua restituis, tu nos errore veterno“

„Eximis atque suo reddis sacra templa decori.“

Ab VII Kal. Nov. a. 1075 usque ad VIII Kal. Mai. anni insequentis Liemarum neque apud scriptorem quemquam, neque in diplomatis commemoratum invenimus. Lambertus¹ enim Goslariam, ubi Heinricus nativitatem Domini celebravit, paucos admodum principes convenisse, qui iure iurando se obstrinxerint: Heinrico mortuo filium eius se regem electuros esse, tradit; Bruno, cp. 57, autem convocatis ad se suarum partium episcopis Heinricum animo non festivo natalis Dominici festivitatem celebrazione narrat: sed neuter Liemari mentionem facit. Ceterum mirum mihi videtur, quod ille neque ipse Wormatiam IX Kal. Febr. a. 1076 se contulit, neque legatos misit, quamquam rex omnes in regno episcopos et abbates ibi convenire iusserat, ut contra Gregorium papam, qui regem ad causam dicendam Romam venire praeceperat, consilium inirent. Huc accedit, quod Bonitho, p. 106, sic narrat: „Nonne, postquam sc. Liemarus, ab eiusdem papae legatis officio suspensus est, tamdiu sacerdotio se abstinuit, quamdiu e Saxonia Romanum veniret, dicens secum illius regni philosophos Gitiulinum Coloniensem et Guezolonem praepositum, qui postea Maguntinam vastavit ecclesiam, et Mainardum Pabebargensem. Et cum his papae pedibus advolutus, tam diu lacrimabiliter veniam petiit, donec impetravit et officium sacerdotale recepit.“ Jaffé in margine libri huic loco: „1077?“ apposuit, W. v. Giesebricht² omnino negat, Liemarum ut suspensione liberaretur et plenam in dignitatem restitueretur Romanum profectum esse, Floto:³ Liemarum non priusquam a. 1077 in Italiam transiisse narrat. Attamen Bonithonis narrationem veram esse et Liemarum a. 1075 Romanum adiisse contendō.

Primum enim nullo testimonio confirmatum est, Liemarum, postquam Gregorius eum a munere episcopali removit, papae mandatis postea se non subiecisse. Ea certe sententiae meae obstare videantur, quod non solum apud ceteros rerum

1) Lambert a. 1076.

2) Giesebricht III, p. 263.

3) Floto II, p. 33.

scriptores, archiepiscopum Hammaburgensem Romam profectum esse minime memoriae proditur, sed etiam epistola archiepiscopi ad Hezilum, de qua iam supra dictum est, hoc concipi posse omnino negare videtur. Liemarns enim ita scribit: „Periculosus homo, sc. Gregorius papa, vult iubere, quae vult, episcopis, ut villicis suis, quae si non fecerunt omnia, Romam venient aut sine iudicio suspenduntur.“ Contra affirmo argentum ex eo, quod scriptores Liemari iter non commemoarent, duci non posse, praesertim quum Lambertus annales a. 1076 post conscripserit, Bruno autem Liemari nullo loco mentionem fecerit. Deinde ex illa epistola cognoscimus Liemarum non dubitasse, quin papae mandato parendum esset — nam temporum angustiis et morbo, quominus Romam veniret, tunc impeditebatur — sed ab Hezilo, ut decerneret „iuste ne secum an contra actum“ esset, petivisse. Praeterea non omitendum esse censeo, epistolam, in qua archiepiscopus tam liberam misit vocem, ad familiarem esse scriptam, Hezili autem responsum nobis non traditum esse. Unde elucet, Liemarum a Saxonia Romam venisse, ut suspensione et officiorum interdictione solveretur, quod Bonitho narrat, ad annum 1077 referri non posse, quo cum rege Canusium castellum ad vincula anathematis dissolvenda profectus est. Ceterum in Bonithonis narratione nulla subest suspicio, immo vero gravissimum facit auctor iudicium de Liemaro, quem: „virum sapientissimum et omnium artium pertissimum“ appellat, quamquam ei non ignotum erat, illum apud regem multum valere. Accedit, quod Bonitho nomina eorum, qui archiepiscopum in Italiam comitati sunt, refert, quorum primus Gitelinus Coloniensis appellatus idem qui Sigwinus, postea archiepiscopus Coloniensis factus, alter Wezel archiepiscopus Moguntinus, tertius Meginhardus Wirzburgensis episcopus esse videtur.¹ Quae quum ita sint, non possum quin contendam: Liemarum, postquam Saxonum principes in potestatem regis redierunt, cum tribus illis clericis Romam venisse et a papa, ut sibi ignosceret et in pristinam dignitatem restitueret, impetrasse. Quando ex Italia in Germaniam reversus sit, nescimus, id tantum' pro

1) Jaffé, notae 2 — 5 p. 106.

certo habemus, eum XI Kal. Mai. a. 1076 cum rege Aquisgrani fuisse.¹

Interea plerique regni Teutonici episcopi, qui Wormatiam IX Kal. Feb. a. 1076 convenerant, Gregorium papam diutius esse non posse decreverunt eumque per litteras, ut pontificatu se abdicaret, monuerunt. Econtra Gregorius Heinricum atque tres episcopos excommunicavit, ceteris, ut Romae causam dicerent, diem statuit. Heinricus autem excommunicationem parvi pendens, quum ad pascham celebrandam Traiectum ad Rhenum se contulisset, principes deportatos plerosque e custodia dimissos esse aut evasisse, Saxones nova molientes castella expugnasse et regis amicos procul a Saxoniam effugasse, certior factus est. Qua re permotus rex principes ad sollemnitatem pentecostes Wormatiam convocavit et e Lotharingia discedens, Aquisgrani XI Kal. Mai. cum Liemaro versatus est,² qui regem Wormatiam comitatus esse videtur; ex omnibus enim episcopis, qui convenerant, Epponis nomen solum traditur. At conventus effectum non habuit, quare rex aliam conveniendi diem Moguntiae indixit. Liemarum eo venisse, diploma, quod, ut supra diximus, huic anno inserendum est, testatur;³ sed spes principum reconciliandorum ad irritum cecidit. Unde factum est, ut Liemarus vix in papae gratiam restitutus, contentione inter imperium et sacerdotium exorta implicaretur, tamen eum paulum a curia recessisse ex eo colligendum est, quod Moguntinus et Coloniensis archiepiscopi, „qui apud regem prae ceteris assidui erant, et quorum rex omnia faciebat consilio“⁴ magnam apud regem gratiam inierant regisque ingenium adversus papam et principes seditiosos excitabant. Num Liemarus regem, qui aestuans

1) Staphorst Liemarum a. 1075 legatum ab Heinrico rege Romam missum esse prodit, quae narratio, verane sit an falsa, quum auctores desiderantur, in medio relinquimus. Id constat, Heinricum hoc anno per duos legatos cum apostolica sede occulta egisse et pollicitum esse, fideles consiliarios Romam se ablegaturum esse, qui principibus regni inscientibus pacis conditiones componerent. Tamen rex postea nonnisi consilio principum de pace sibi agendum esse declaravit.

2) Stumpf no. 2760.

3) Stumpf no. 2779.

4) Lambert 1076.

animo inter Romanam illam tempestatem et Saxonum motum, ante omnia Saxones in ditionem suam redigere studebat et exercitu coacto per Bohemiam marcam Misnensem intrabat, secutus sit, nescimus.

Interea principum seditio per totum regnum Teutonicum de die in diem concitabatur, et plerique deficiebant, qui eatenus partes regis vehementer tuebantur. Dies statuta est, qua omnes principes Triburiae convenirent, ut de re publica et de Heinrico rege deliberarent. Venerunt ad diem condictam et principes seditiosi et rex, qui „contractis in unum suae partis assertoribus“ in villa Oppenheim dicta commoratus vix ab adversariis, ut induciae componerentur, impetravit. Giesebrichtio¹ assentior, qui Hugonem, Cluniacensem abbatem, effecisse, ut ad pontificis Romani iudicium causa differretur, affirmat; tamen non omnes principes, qui Triburiam venerant, cum seditiosis fecisse, immo vero contendo nonnullos ibi affuisse, qui operam, ut coniuratorum animos a novo rege eligendo averterent, darent. Quorum in numero Liemarus fuisse mihi videtur. Constat enim, eum inter principes, quos rex ex castris suis egredi iussit, non fuisse.² In coniuratorum vero castris nonnullos commoratos esse, qui regi excommunicato dicto vel facto communicassent, neque ab Altmanno, cui papavices suas delegaverat, anathemate absoluti essent, Lambertus narrat. Liemarum autem, qui quamvis a Gregorio anathematis vinculo non obstrictus, tamen ob regis consuetudinem excommunicatus erat, prope a rege fuisse, ex eis, quae postea accidebant, colligi potest.

Rex ad foedissimas conditiones descendit et Spiram se constituit. Sed cum fidelibus episcopis Liemaro, Eppone, Bennone etc. in occulto collocutus consilia init; unde factum est, ut eodem tempore, quo ipse Spira decedens in Italiam iter ingressus est, episcopi commemorati alia via Alpes transcederent, quamquam principes Suevorum et Bavarorum clusas custodiis muniverant. Quo comite et qua via Liemarus Alpes transcederit, non traditur. Ad Ticinum fluvium episcopi cum rege conve-

1) Giesebricht III, p. 388. 389.

2) Lambert 1076.

nisse indeque ad castellum Canusium vocatum, ubi tunc papa commorabatur, profecti esse videntur. Ubi rex „cum suis excommunicatis,¹ sc. Hammaburgensi, Citicensi, Argentino, Lausafrnensi, Basiliensi, Osenbruggensi episcopis ante portas collocatus aditum ad Gregorium postulavit. Securitates deinde factae sunt inter regem et papam, quas Liemarus aliique episcopi a Heinrici parte cum cardinalibus constituerunt et subscripserunt, Liemarus autem iure iurando, quae statuta erant, non confirmavit.² Quibus peractis rex et episcopi papam adierunt, qui eis „praesumptionis³ suae pertinaciam confessis, canonicae reconciliationis et apostolicae consolationis idoneos protulit adhortatus et sic apostolica indulgentia et benedictione reconciliatos et christiana communione redditos in ecclesiam introduxit. Dehinc facta pro eis consueta oratione et in osculo sancto regi et episcopis quinque Argentino, Bremensi — — dignanter salutatis ipse papa missas fecit etc.“ Bertholdus addit: Gregorium, quum rex Canusio egrederetur, episcopos abire vetuisse, et ab incarceratis, ut pactum sacramenti cuiusdam, quod a regis familiaribus papae adhuc persolvendum restitisset, confirmarent postulasse. Quod episcopos perversi conantes iurare noluisse, omnibusque modis cavillosos diffugisse, e quibus Embrichonem, Augustanum episcopum absque licentia non reconciliatum evasisse. Verane sit haec enarratio an falsa, diiudicare non possumus, praesertim quum Embrichonem regem in Italiam secutum esse nullo alio loco commemoratum sit.⁴

Rex Paviam, indeque Veronam profectus, ubi pascham celebravit et conventu habitu Conradum filium reliquit, Aquileiam urbem adiit. Plerique episcoporum Teutonicorum iam

1) Bertholdi annales a. 1077.

2) Mon. hist. Germ. legg. II, 50 et Lambert a. 1077.

3) Berthold a. 1077.

4) Cum hac Bertholdi narratiuncula conferendum est, quod Lambertus, a. 1077, refert: episcopos excommunicatos absque rege Canusium venisse ibique nudis pedibus et laneis ad carnem indutos, ut excommunicatione absolverentur, petivisse; papam deinde eos inclusisse, per aliquot dies examinatos anathemate absolvisse, abeuntes, ne regi, donec apostolicae sedi satisfecisset, communicarent, monuisse. Qui nam fuerint episcopi neque ille tradit neque coniectura assequi possumus.

Veronae regem reliquisse et supra Alpes in patriam rediisse videntur. Liemarus utrum cum eis in Germaniam abierit, an cum rege Aquileiam tendens per Carinthiam et Bavariam iter ingressus sit, incertum est. Floto² archiepiscopum una cum rege in Germaniam reversum esse proponit.

Interea Saxonum et Suevorum principes prope Forchheim convenientes Gregorio papa adiutore imperium Heinrico abrogaverunt et Rudolfum, Suevorum ducem, regem elegerunt, qui in regno sibi subigendo parum profecit. Nam quum in Suevia commoraretur et Heinrici fideles debellaret, regis adventu, ut terra egrederetur, coactus in Saxoniam se contulit. Heinricus curia Ulmae convocata, ducibus Sueviae, Bavariae, Carinthiae munus abrogavit, sed neque in hoc neque in proximo conventu, qui Nurenberg habitus est, Liemarus commemoratur, neque aliunde comperimus, ubi tunc fuerit. Id tantum pro certo habemus, eum ante a. 1087 in dioecesim suam non rediisse. Fortasse alio munere functus est, veluti Eppo traditur, quem Heinricus dioecesi Wirzburgensi, Adalberone episcopo seditioso a civibus fidelibus electo, administrandae praeposuit. Neque id compertum habemus, quae Liemarus a. 1078 et 1079 gesserit vel ubi fuerit, quum neque apud scriptores neque in diplomatis nomen eius occurrit. Attamen non verisimile mihi esse videtur, eum per tres annos procul a rege fuisse, praesertim quum scriptores principum nomina, qui de pace constituenda inter Heinricum et Rudolfum egerunt, saepissime omittant. Atque Liemari studio, ut Billingi, Ecbertus marchio, alii Saxonum principes a Rudolfo ad Heinricum regem deficerent, effectum esse puto, quos principes rex, auctore Bertholdo, „eximiis promissis per internuntios incessanter attemptaverat.“

Hammaburgensem archiepiscopum Heinrico affuisse, quum a. 1080, VI Kal. Febr., prope Dorlam contra Saxones pugnaret, minus probandum est. Rex enim eum et Robertum Babenbergensem episcopum ad synodum, quae mense Martio Romae erat indicta, legatos miserat. Qui magnas divitias secum portantes cum Burchardo diacono in Italiam profecti sunt,

1) Floto II, p. 140.

ut Romanorum animos efferatos mitigarent eosque ad regis votum corrumperent. Nam Romae omnia venalia esse, quod undecim saecula ante ille Salustius nobiles Romanorum iuvenes Iugurthae loquentes fecit, tunc omnibus erat notissimum. Sed spes regem frustrata est. Nam papa a Rudolfi legatis instantibus precibus et frequentissimis litteris admonitus, ut minus ambiguum se praestaret et unum Rudolfum regem agnosceret coactus est. Itaque legati Heinrici, quum Romam pervenirent, a conspectu et colloquio papae prohibebantur, conviciis scurrarum et parasitarum agitabantur, minis horribilibus sicariorum premebantur. Deinde concilio congregato Rudolfi legati Heinricum a legato apostolicae sedis excommunicatum regnum contra Rudolfum, regem electum, usurpare affirmantes, ut papa ipse eum excommunicaret et Rudolfo regnum confirmaret postulaverunt. Liemarus vero et Robertus, quum, quae adversarii protulerant, refellere inciperent, ii, qui considerunt, quominus legati verba facerent, impedire conati sunt. Quin etiam mortem legatis canones postulantibus, quibus causam reguliter niterentur, minitati sunt, nisi placito loquerentur.¹ Itaque Hammaburgensis et Babenbergensis episcopi infecta re Romam reliquerunt, regis mandato non peracto, ut papae, si denuo Heinricum regno privare studeret, se depositum iri renuntiarent. Gregorius autem Non. Mart. Heinrico imperium abolevit, eumque cum omnibus fautoribus anathematis vinculo obstrinxit, contra Rudolfum solum regem confirmavit.²

Legati deinde Heinrici per Tusciam redeuntes Mathildae comitissae, ut adversus papam se cum rege coniungeret, persuadere conati sunt, sed frustra laboraverunt. Tamen plebem Italiae septentrionalis papae infestissimam et novas res studentem invenerunt, qua de causa regis in Italiam adventum praeparantes Adelbertum marchionem et Bosonem comitem, qui plebem ad Heinrici partes deducerent, in Toscana constiuerunt. Inde in Longobardiam profecti principes eiusdem

1) Epistola Diderici ep. Verdun. ap. Martene thes. anecdote. I, p. 228 et Diplom. Hambg. no. 114: „semel apud sedem apostolicam contra Hildebrandum, perturbatorem orbis — — — magnis difficultatibus et anxietaibus legatione nostra functus est.“

2) Bonitho p. 99. Cod. Ud. 187 J. 66.

provinciae ad colloquium in Brixina urbe habendum invita-
verunt et ad regem quam celerrime reversi sunt.¹ Nam XI
et VI Kal. Apr. a. 1080 Liemarus in diplomatis Sigwini,
Coloniensis archiepiscopi, testis commemoratur.² Heinricus
igitur, quem nihil aliud sibi restare videret, nisi ut Gregorio
sedem apostolicam abrogaret novumque in eius locum eligeret
papam, synodo die festo pentecostes Moguntiae habita, ubi
XIX episcopi convenisse traduntur, quae Gregorio antea com-
minatus erat, tunc exsecutus est. Liemarus, qui Moguntiae
affuisse videtur, regem Brixinam comitatus est, ubi VII Kal.
Jul. XXX episcopi Germaniae et Italiae considentes Grego-
rium pontificatu Romano indignum declaraverunt ac Guibertum,
Ravennae archiepiscopum, eius successorem designaverunt.
Liemarus cum XXVI episcopis litteras, in quibus Gregorio
obsequium renuntiarent, subscrispsit; sed nescimus, eum cum
nonnullis Germaniae episcopis stetisse, qui num Guibertum
papam eligi liceret, dubitasse narrantur, quia ille in suspi-
cionem haereseos simoniaca venisset; id certum est, Liema-
rum postea cum Clemente papa amicitia coniunctum fuisse
eumque, quoad vixerit, non deseruisse.

Guiberto ceterisque Italorum episcopis dimissis Heinri-
cus medium in Germaniam reversus expeditionem in Saxoniam
paravit. Liemarum tunc cum rege fuisse, diploma XI Kal.
Aug. Nurenberg datum³ testatur. Inde cum Heinrico Mogun-
tiam se contulisse videtur, ubi XVI episcopi Guiberti desig-
nationem denuo confirmaverunt, rex vero exercitu coacto per
Hassiam et Thuringiam iter ingressus Saxonibus ad Elster
fluvium occurrit castraque ibi posuit. Idibus Oct. proelium
committebatur, episcopi autem, qui regem comitabantur, in
castris remanentes cum clericis psalmum LXXXII cantabant.
Aderant, ut ex diplome Heinrici paulo ante pugnam initam
dato elucet, praeter Liemarum duo archiepiscopi atque tres
episcopi.⁴ Qui Saxones esse victos certiores facti, jam Tedeum

1) Bonitho p. 99. 100.

2) Lacomblet, Niederrhein. Urkundenbuch IV, p. 763.

3) Stumpf no. 2823.

4) Stumpf no. 2824.

cantabant. Subito rex fugatus nunciatur. Tunc tentoria scrieniaque indumentis sacris et vasis plena statim relinquunt et in fugam se coniiciunt.¹ Num Liemarus legationis particeps fuerit, quam Heinricus mense Decembri a. 1080 ad Saxones, ut eis filium suum regem offerret, misit, disceptari non potest;² neque episcoporum conventui, qui mense Februario in sequentis anni prope Kauffungen habebatur, si Brunoni fides danda est, Liemarus interfuit.³ Mense autem Martio a. 1081 Hammaburgensis archiepiscopus Heinricum in Italiam cum exercitu tendentem secutus est, apud quem tunc, auctore Alberto Stadensi,⁴ longe plurimum valebat auctoritate. Nec mirum, nam decem per annos regi in omnibus periculis et calamitatibus fidelem se praebuerat, ceteri vero episcopi, qui a rege stabant, brevi tempore ante ad honores ascenderant.

Heinricus paschali sollemnitate Mediolani celebrata Veronae diadema regni Italici accepit et Ravennam profectus Guibertum papam designatum secum abduxit. Deinde per Tusciae partes, ubi Liemarus anno praeterito animos ad regem benigne excipendum praeparaverat, Heinricus Romam tetendit, sed Romanis introitum regi negantibus ante portas constituit. Rex autem quum urbem satis munitam vi expugnare non posset, e castris litteras Romanis misit, quibus eis denuntiavit: se ut debitam et hereditariam dignitatem acciperet, et ut diuturnam inter regem et pontificem discordiam e medio tolleret, Romam venisse. Commemoravit etiam, quanta infami contumelia legati anno praeterito a papa affecti essent.¹ Romani vero, qui Gregorii rebus favebant, neque audientes neque obedientes regem introitu prohibuerunt, eumque, ut in Italiam superiorem

1) Bruno ep. 122.

2) Bruno ep. 125.

3) Bruno ep. 125.

4) Ann. Stadens. 1081.

.5) Giesebricht III Anhang. Quibus de causis commotus idem vir doctissimus, III 1151 p. hunc libellum a Liemaro esse conscriptum affirmat, non perspicuum est. Nam quamquam legatorum nomina non appellantur, qui „viri honorati et reverendi“ modo significantur, tamen nihil est causae, quod Liemarum earum litterarum auctorem coniiciamus, prae-
sertim quum Burchardus, Lausannensis episcopis, qui Italiae cancellarius constitutus erat, regem in Italiam secutus sit.

recederet, coegerunt. Liemarus regem in Longobardiam reversum comitatus est, ut diploma¹ Heinrici saepius commemoratum testatur, in quo: Liemarus „tribus vicibus ad expugnandum urbem Romam et capiendam nobiscum venerat“ continetur. At quum plurimos libros, in quibus diplomata collecta continentur, adire non licuerit, Liemarum cum rege fuisse raro tantum monstrare possum. In Lucca urbe, ubi Heinricus aliquamdiu versabatur, archiepiscopum non invenimus. At regem inde Longobardiam pergentem, ut copias cogeret, eum secutum esse et hibernis temporibus Romam reversum ad obsidionem adornandam comitatum esse, ex regis verbis, quae attuli, colligendum est. Deinde eum cum rege XVI Kal. Apr. a. 1082 Farfense monasterium adiisse verisimile est, ubi rex et nonnulli familiares benigne excepti nomina libro memoriali inscriperunt.² Pascha celebrata Heinricus Clementem papam prope Romam reliquit, ipse in Longobardiam Liemarum secum ducens rediit et principio demum anni 1083 cum novis copiis congregatis Romam aggressus et. IX Kal. Iun. Liemarus Pusterulae prope Romam intus tentorium Heinrici affuit.³ Parte autem Transtiberina IV Non. Iun. expugnata rex Romam intravit, palatioque cum Hammaburgensi, Aquilejensi, Mediolanensi archiepiscopis consedit, qui in privilegio XVII Kal. Iul. ibidem dato cum abbatte Farfensi petentes enumerantur.⁴ Tum demum rex Liemaro fidi, ut praemium ei persolveret, X Kal. Iul. abbatiam Altene dictam donavit et Liesmonae curtem aliaque praedia etc. Adelberto praedecessori commissa confirmavit.⁵ In confirmationis diplomate egregiam Liemari fidem perpetuamque devotionem tam honorifico prosecutus est testimonio, ut honestius impetriri fere non possit. Altene abbatia, in comitatu Zütphen sita, a Wichmanno comite fundata erat, quam postea Meinwercus Paderbrunnensis episcopus eiusque propinqui divitiis non exiguis ornaverant, adeo ut Liemari egestatem magna ex parte sublevaret.

1) Diplom. Hamburg. 114.

2) Chron. Farfense. ap. Muratori Script. rer. Ital. II^b 604 p.

3) Stumpf. no. 2848.

4) Stumpf 2850.

5) Stumpf 2851, Diplom. Hamburg. no. 114.

Gregorius vero in iterata regis eiusque assectatorum ex communicatione haud profecit, nam IV Kal. Iul. a. 1083 Heinricus Clementem papam in ecclesia S. Petri constituit, cui solemnitati ex Teutonicis episcopis Liemarus, Benno etc. astitisse videntur. Deinde Kal. Iul. Liemarus cum rege et papa Clemente tertium Romam relinquens in Longobardiam profectus est, sed paulo post, ut opinor, in Germaniam rediit. Si Annalibus Pegaviensibus¹ fidem adiungere licet, eum exeunte anno 1083 cum rege in Italia non commoratum esse, pro certo habendum est. Accedit, quod neque scriptor quisquam, neque diploma Liemarum anno in finem vergente Romam rediisse ibique versatum esse refert. Immo vero in patriam reversus abbatiam, cuius in possessionem venerat, occupasse videtur.

Postquam in sancta paschae dominica a. 1084 Clemens papa Heinrico et Berthae imperialel imposuit coronam, imperator paulo post urbe excedit et mense Augusto in Germaniam pervenit. Ineunte anno 1085, quum utriusque partis episcopi prope Gerstungen, in Franciae et Thuringiae confinio situm, convenissent, Liemarus quoque ibi fuisse, sed verba pro imperatore non fecisse traditur.² Imperatoris enim causam Wezilo Moguntinus defendit, contra quem Geberhardus Salzburgensis et Wernerus Merseburgensis verba fecerunt, sed ad concordiam res non adducta est. Itaque episcopi, qui ab Heinrico steterunt, causam ad concilium Moguntiae habendum reiecerunt. Sed antequam ibi convenientirent, Otto Ostiensis episcopus, Gregorii legatus, episcopos seditiosos Quedlinburg convocavit Liemarumque et ceteros Heinrico faventes episcopos excommunicavit. Ex multis autem nefariis, quorum mentionem in hoc conventu factam esse Walramus³ auctor est, hoc tantum in medium proferam: legatum Gregorii a Saxonibus postulasse, ut res ecclesiarum in proprios usus restituerent,

1) Annal. Pegav. a. 1083: „Astabant tunc imperatori Moguntinus et Coloniensis archiepiscopi, Halberstadensis et Monasteriensis episcopi, Vuldensis et Hersveldensis abbates, aliqui principes cum Boemio adolescentem.“

2) Hartzheim, concilia III, 197. Walramus, de unitate ecclesiae ap. Freher I, p. 196.

3) Walram 200, 201 p.

et spoliatis ecclesiis et monasteriis, quae consecrata Deo ablata essent, redderent, et alio loco: Affuisse, qui multarum ecclesiarum possessiones et praedia invasissent pariterque possedissent, quod ita fieri Saxonie sacerdotes consensisse. Ex quibus elucet, Saxonie principes Hammaburgensi ecclesiae, archiepiscopo tam diu exulante, non exigua detimenta intulisse.

Synodo vero Moguntinae, quo Clementis papae legati venerant, Liemarus non interfuit, quum venire non posset; legatos tamen misit promittentes: Hammaburgensem archiepiscopum ad omnia consensurum esse, quae ad fidem catholicam atque ad pacem unitatemque ecclesiae pertinerent.¹ Ubi tunc fuerit, quae causae, quominus adesset, prohibuerint, nescimus; similiterque magna est quaestio, num ante Domini natalicia a. 1085 imperatorem adierit. Diploma enim, quo Friderici comitis palatini donatio monasterio Gozecensi confirmatur, falsum esse, nemo est, qui neget.² Id tantum verisimile est, Tundorp³ vel Niendorp⁴ villam monasterio Gozecensi circa annum 1085 traditam esse, contra confirmationis diploma multo post esse conscriptum, quum Ludovicus, Thuringiae comes, monasterium villa memorata privaret, contendo. At nativitatem Domini Liemarum cum imperatore Wormatiae celebrasse diplomate,⁵ quod V Kal. Ian. a. 1086 consignatum est, certiores facti sumus. In quo: Heinricum abbatiam Vredenam ecclesiae Hammaburgensi tradidisse, quam Liemarus antea in sustentationem acceperat, continetur. Abbatia haec canonicis monialibus commissa, in pago „Westfalen“ dicto, in Gerhardi comitatu sita erat, Lappenbergio auctore. Praeterea imperator hoc diplomate Liemaro abbatiam Altene atque praedia multa ex redditibus suis, quae Adelberto archiepiscopo contulerat, denuo confirmavit. Sub principium anni 1086 Heinricus Wormatia decedens exercitum contra Saxones duxit et in Wechmare civitate Saxonie et Thuringiae principes fideles

1) Waltram 197 p.

2) Stumpf no. 2868. Schulte Directorium I, p. 202. Diplom. Hamburg. no. 115.

3) Chron. Gozec. II, 3 cp.

4) Diplom. Hamburg. no. 115.

5) Stumpf no. 2870. Diplom. Hamburg. no. 116.

de Egberto marchione iudicium facere iussit; deinde in Saxoniam progressus usque ad Bodam fluvium, necessitate, ut rediret et exercitum dimitteret, coactus est. Huic expeditioni Liemarum interfuisse coniicio, quoniam Moguntiae, ubi imperator frequentem principum conventum habuerat, affuerat. Sed uno tantum diplomate, quae hoc in conventu gesta sint, nobis traditum est.¹ Eadem aestate Heinricus, quem plerique episcopi comitabantur, adversus Saxones et Bavaros, qui iunctis copiis Wirzburg urbem obsidebant, expeditionem suscepit et cum hostibus in campis Pleichfeldensibus proelium iniit, sed episcoporum quorundam perfidia proditus in fugam coniectus est. Bernoldus:² nescio quot capellas episcoporum exercitui victori in praedam cessisse tradit, quamobrem Liemarum quoque pugnae interfuisse contenderim.

Abhinc tres annos, usque ad exitum anni 1088, nihil de Liemaro nobis traditum est; nam id Heinrici diploma,³ quod eum mense Maio a. 1087 Aquisgrani fuisse testatur, falsum esse constat. Neque illum ad conventum Spirae eodem anno habitum venisse, neque expeditionis, quam autumno adversus Saxones suscepit imperator, participem fuisse testimonio ullo confirmatur.⁴ Anno 1088, Burchardo Halberstadensi episcopo mortuo, tota Saxonia in imperatoris potestatem et ditionem redacta est. Tunc denique Liemaro tute in diocesim suam redire licuit, ibique tota aestate commoratus esse videtur. Anno autem exeunte Heinricum adiit, qui in Saxoniam, ut Egbertum perfidum et rebellem sibi subiiceret, profectus erat, et cum ceteris Saxoniae episcopis poenam in marchionem statutam probavit. Deinde imperatorem, qui ad castellum Gliche dictum expugnandum in Thuringiam tetendit, comitatus est.

1) Stumpf no. 2882.

2) Bernoldi chronicon a. 1086.

3) Stumpf no. 2886.

4) Widonis liber: „De electione et consecratione Romani pontificis, et de excommunicatione imperatoris et de absolutione iuramentorum regi fidelium,“ quem auctor ex consilio Liemari archiepiscopi et Bennonis Osenbruggensis episcopi, qui a. 1088 diem supremum obiit, composuit, quique in epitomes coactus in codice Udalrici no. 177, J. 190. nobis traditus est, a. 1088 post conscriptus esse non potest.

Interea Egbertus Quedlinburg civitatem oppugnabat, ad cuius obsidionem solvendam imperator Hartvigum Magdeburgensem archiepiscopum cum parte exercitus misit. Ille vero de archiepiscopo appropinquante certior factus in ipso pervaigilio nataliciorum in castra imperatoris apud Gliche posita impetum fecit. Atque acriter pugnatum est, quamvis Heinrici copiae et impeditae et exiguae essent. In quo certamine Burchardus Lausannensis, qui sacram imperatoris hastam ferebat, interfectus est, Liemarus autem et Berchtoldus comes capti sunt. Heinricus ipse in fugam coniectus vix evasit.¹ Alberto Stadensi auctore Lotharius, comes de Supplinburg, qui postea imperio potitus est, Liemarum captivum abduxit, qui, ut solveretur, advocationem urbis Bremae et CCC marcas argenti comiti dedit. His perpensis in libertatem restitutus diocesim suam adiit.²

Saxonia igitur pacata Hammaburgensis archiepiscopus summa ope ut ecclesiam, quae per quindecim annos omnibus belli calamitatibus vexata atque legitimo tute orbata erat, in pristinum statum restitueret, enitebatur. Sedes autem archiepiscopal, quae Hammaburg urbe constituta erat, tunc Bremam translata est, quia Hammaburg vastata atque Stormaria sub Slavorum ditione erat. Ex quo tempore Bremae sedes archiepiscopal collocata est, archiepiscopi autem vicissim Hammaburgenses vel Bremenses sese appellabant. Qua de causa non multo post contentione inter canonicos Hammaburgensis ecclesiae et Bremensis exorta, controversia a. 1223 a papa secundum Bremam dirempta est.³

Ante omnia Liemarus in ecclesiis, quarum adhuc exiguis numeris in diocesi sua erat, et reficiendis et exstruendis maximam curam adhibuit, praecipue in basilicam Bremensem

1) Bernold chron. 1088. Ann. Disibodbg. 1089. Ann. Erphesphurd 1088. Eccehard chron. 1089. Ann. Stad. 1089. Ann. Magdeb. 1089. Ann. Rosenveld. 33.

2) Ann. Stad. 1089.

3) Hodenberg, die Diocese Bremen I, XXV. § 20.

restituendam operam impendebat. Quam ab Adelberto incep-tam, sed villaे incendio parumper maculatam, funditus destruxit novamque basilicam aedificavit, quae Alberto Stadensi vivo adhuc erat et in saeculum decimum sextum durabat. Liemarum autem a. 1088 eam aedificare coepisse testes sunt diplomata Hammaburgensia,¹ in quibus continetur: „Asbike, ubi nos calcem ad aedificandam ecclesiam nostram parabamus“ et „ad villam Asbike proficisceremur, ut calcem ad ecclesiam nostram fabricandam pararemus.“² Quae diplomata, quamquam a. 1091 conscripta sunt, tamen ad annum 1088 referenda esse, ex eo colligi potest, quod in testium numero „Fridericus tunc advocatus ecclesiae nostrae“ et „Ekki-bertus comes, ex permisso Friderici comitis, qui tunc erat advocatus, chyrothecam abstulit,“ commemorantur. Ille Fridericus comes a. 1087 comitatum Stadensem ab Uodone Ludero marchione in beneficium accepit, advocatiam vero Bre-mae urbis a. 1089 Lothario comiti concessit.³

Gerhardus enim de Stumpenhuseন,⁴ quum hominibus Bremensis ecclesiae et Magni ducis Saxoniae magna intulisset detrimenta, ab archiepiscopo excommunicatus et a Magno vehementer persecutus est, quibus de cansis coactus Magno se subiecit, Bremensique ecclesiae, ut anathemate solveretur,

1) Diplom. Hambg. no. 118, 119.

2) Adamus III, 9 et 10 ep.: Adalbertum in Aspice, loco Mindensis parrochiaе montuoso et silvestri, praeposituram incepisse, quae eodem archiepiscopo vivo subito casu lapsa corruisset, tradit. Quo vero iure Lappenberg ad Adami verba haec adnotaverit: „Adimplevit hanc ecclesiam, sc. Aspicensem, ut videtur, Adalberti successor Liemarus. vid. diploma a. 1088 Hamb. Urkundenbuch (118, 119),“ quum his in litteris de basilica Bremensi, „nostra basilica,“ agatur, perspicere nequeo.

3) Temere Wintzer pg. 22 haec diplomatum verba pervertit: „Id autem intelligitur, archiepiscopos tum ipsos denuo iurisdictionem per advocatos quos ipsi instituerunt, exercuisse. A. 1089 Lotharius de Supplinburg, a. 1091 comes Fridericus, a. 1107 Gerungus, a. 1136 Ludolfus advocati commemorantur“ et pg. 23: „Tum nihil est, quod Weilandi sententiam confirmet, Lotharium usque ad mortem aut etiam longius (?) tem-pus illam advocatiam tenuisse. Iam ante Lotharii ducatum 1091 Fridericus Stadensis comes ecclesiae Bremensis advocatus appellatur. Nusquam autem nec in ullo diplome nec alibi post a. 1089 Lotharii advocatia traditur.“

4) Diplom. Hambg. no. 116.

VII mansos dedit. Deinde colloquio in villa Acheim dicta „quibusdam de causis“ habito, praesentibus Liemaro, Magno duce, Uodone marchione cum militibus, Gerhardus hanc donationem confirmavit et decimo die postea matrem, quae traditionem laudavit, Liemaro in Asbice loco versato praesentavit. Alterum diploma¹ sic fere tradit: Gerhardus, idem nobilis Saxo, qui supra, Bremensi ecclesiae praedium Alarbeke dictum sponte sua tradidit et homo ecclesiae redditus est, cui archiepiscopus VIII libras denariorum Goslariensium in anno se pensurum esse promisit. Deinde hoc pactum a testibus confirmatum est. Liemarus autem certior factus Gerhardum esse militem Magni ducis, Magnum ad nativitatem Domini invitavit, et ab eo, ut militem suum in libertatem restitueret, impetravit. Gerhardus igitur liber factus, in villa Hasela dicta cum matre archiepiscopo obviam occurrit omnesque traditiones ex novo fecit. Quibus ex diplomatis intelligitur, Liemarum, ut veteres cum Billingis inimicitias deponeret et in amicitiam traduceret, operam dedisse, atque omnia, ne invidiam ducis sibi colligeret, declinasse. Quanto autem studio archiepiscopus, ut bona ac redditus ecclesiae amplificaret, contenderit et laboraverit, testes sunt illa et tertium diploma² a. 1091 datum, in quo: decem Frisos praedia sua S. Petro in proprium dedisse eademque ab ecclesia in beneficium recepisse continetur. Deinde Liemarus decimas de beneficio Folberti, qui miles ecclesiae fuisse traditur, fratribus Bremensis ecclesiae tradidit,³ et Repsoltensis ecclesiae clericis necessaria stipendia providere curavit et perpetuis temporibus constituit exhibenda.⁴

Eodem anno Hartvigum, Verdensem episcopum, Liemari consensu monasterium Rastedense consecrasse, chronicon Rastedense tradit,⁵ sed quum distinctio temporum ibi obscura, nunciorumque ordo perturbatus sit, difficile est rerum gestarum ordinem proferre. Adelbertus archiepiscopus a. 1059 ecclesiam

1) Diplom. Hambg. no. 117.

2) Diplom. Hambg. no. 120.

3) Diplom. Hambg. no. 132.

4) Diplom. Hambg. no. 254: privilegium Lucii papae.

5) Langenbeck, Script. ver. Danic. III, 176 p.

Rastedensem, a Hunone comite eiusque uxore Guilla fundatam, confirmaverat,¹ monasterium vero postea ibi constructum et Winkelmanno auctore² a. 1091 a Liemaro ipso consecratum est. Eiusdem archiepiscopi tempore castrum Oldenburgense vergente ad exitum XII saeculo auxilio Heinrici imperatoris et heredum Hunonis comitis fundatum esse narratur.³

Deinde chronicus Rastedensi: Liemaro archiepiscopo Heinricus de Stade comes palatinus (immo marchio) monasterium Rosenveldense, eiusque uxor monasterium B. Mariae extra muros Stade oppidi aedificasse traduntur. Papa autem iurisdictionem illius sibi reservasse, contra hoc Bremensi archiepiscopo subdidisse, et „reliquias et celenodia“ non solum monasteriis, sed etiam archiepiscopo misisse „ut in eorum, sc. Bremensium, chronicis continentur,“ narratur. Existit hoc loco quaestio, quum nomen papae non traditum sit, utrum Gregorius VII an Clemens III dona miserit et monasteria confirmaverit. Si Gregorius papa, quo cum Saxones stabant, confirmationis privilegium dedit, monasteria ante a. 1080 exstructa esse patet. At maxima obstant difficultates, quominus causa disceptetur. Id constat: monasterium Rosenveldense ante a. 1101 exstructum esse, quo anno clerici, qui usque ad id tempus ibi habitaverunt, expulsi, atque monachi eorum in locum positi sunt.⁴

Denique hoc anno, 1091, Liemarus monasterio Gozecensi, quod Hammaburgensi ecclesiae subdita erat, Conradum Numburgensem praepositorum abbatem praefecit.⁵ De cuius electione Chron. Gozec. ita fere refert: Fridericus, Gozecensis abbas, in Guntheri, Citicensis episcopi, a. 1090 defuncti locum successor electus, Heinricum imperatorem, ut investituram nanisceretur, adiit, qui vero episcopum designatum non confirmavit, sed eum Hersfeldensi monasterio abbatem praefecit.

1) Diplom. Hambg. no. 81.

2) Winkelmann, Chronic. Oldenburg. p. 522.

3) Wolter, ap. Meibom II, p. 47.

4) Ann. Saxo, qui a. 1087 monachos ibi esse constitutos tradit, in errorem incidit.

5) Chron. Gozecens. I, 22 ep. etc.

Monachi autem Gozecenses iam dictum Conradum Friderici successorem elegerunt, eumque Bremam miserunt, a. 1091, ubi a Liemaro abbas constitutus est. Sed quum fratribus ob insolentiam in otium veniret, paulo post monasterium reliquit et Hildenesheim se contulit. Abbas vero Fridericus, qui per eum locum, sc. Hildenesheim, Bremam saepe ibat et revertebatur, illum ibi morantem invenit et in monasterium Gozecense reduxit. Sed aliquot annis post Conradus ab Udone Hildenesheimensi episcopo monasterio B. Michaelis abbas praefectus, monasterium suum iterum reliquit, quod abhinc quatuor annos Fridericus, Hersfeldensis abbas, administrabat.

Restat, ut, quas partes Liemarus in republica administranda ab anno 1089 ceperit, praemissis in diöcesi Hammarburgensi gestis, disseram. Staphorstio, qui eum aestate anni 1089 Coloniae Heinrici imperatoris nuptiis interfuisse narrat, fidem non habeo, quum nullo scriptorum vel diplomatum testimonio ea, quae profert, confirmentur. Waltramo auctore Hartvigu, Magdeburgensis archiepiscopus, qui Eupraxiae reginae diadema imposuit, Coloniae affuit. Neque a. 1090 imperatorem tertium in Italiam proficiscentem Liemarus comitatus est, sed insequenti demum anno Alpes transgressus, cum imperatore Mantuae mense Maio versatus est.¹ Circa hunc annum, 1091, carmen,² quod „altercatio inter Urbanum et Clementem“ inscribitur, compositum esse Giesebrichtio assentior, in quo ambo papae rixantes introducuntur. Convenit deinde Urbano cum Clemente, ut ab utraque parte iudices eligantur, quorum sententiae se parituros atque obedituros esse certantes pollicentur. Quanto etiam apud adversarios honore Liemarus fuerit, ex eo perspicendum est, quod poeta Urbanum sic dicentem fecit:

„Elico Bremensem, qui non levitate movetur;“

„Et licet ipse tuus (sc. Clementis), iuris tamen aequa tenebit.“

Abhinc quattuor annos Liemarus in diöcesi sua, quae a. 1094 una cum tota Saxonia et Dania maxima fame et pestilenta affligebatur, remansisse videtur. Quae damna Hamma-

1) Stumpf no. 2909.

2) Cod. Ud. 2, J. 79.

burgensi ecclesiae illata Heinricus aliqua ex parte comitatu Bernhardi tradito compensavit. Adelbertus enim archiepiscopus magnis pecunis impensis a Bernhardo, ut comitatum in Emsgau et Westfalen situm ecclesiae suae traderet, impetraverat, quam traditionem Heinricus confirmavit.¹ Sed quum ille in ecclesiae possessionem non venisset, quin etiam Godescalcus comitatum iuri ecclesiae defendens a Bernardo comite interfactus esset,² Liemarus ab Heinrico postulare non desit ut comitatus ecclesiae suae redderetur. Quibus precibus commotus imperator Veronae versatus a. 1096 Liemaro in Italiam profecto, quae postulaverat, concessit et diplomate, quod Patavii „praesente et laudante et confirmante papa Clemente“ datum est, confirmavit.³ Quando Liemarus in diöcesim suam redierit, incertum est. Fortasse cum imperatore anno insequenti in Germaniam reversus est. Mitto hoc loco certamen, quod a. 1097 inter Hammaburgensem archiepiscopum et Eri-
cum, Daniae regem, ortum est, de quo in altera parte disseram.

Liemarus autem Bremae constitutus usque ad a. 1099 exeuntrem, neque prius cum imperatore fuisse commemoratur, quam diplomate V Id. Nov. Moguntiae dato, quod eum testem pactioni, quam Iohannes Spirensis cum Conrado Wormatiensi episcopo fecit, interfuisse tradit.⁴ Atque eodem anno Liemarus imperatorum natalicia Spirae celebrantem adiit, cuius testes sunt litterae Spirensis episcopi, VIII Id. Ian. 1100 insignatae⁵ et Heinrici imperatoris diploma Spirae VII Id. Ian. datum.⁶ Deinde Bremam reversus, a. 1100 diploma de decimis duarum villarum signavit,⁷ neque postea diöcesim suam egressus est. Nam XVII Kal. Iun. a. 1101 diem supremum obiit, circiter quinque et sexaginta annos natus. Sedit autem annos triginta,

1) Diplom. Hambg. no. 88.

2) Adam III, 45.

3) Diplom. Hambg. no. 121. Stumpf no. 2934.

4) Würdtwein, subsid. diplom. IV, 329 p.

5) Würdtwein V, 257 p.

6) Stumpf no. 2944.

7) Diplom. Hambg. no. 124.

verus christianus atque episcopus, qui fidem Heinrico et Clementi iuratam numquam violabat.¹

Humbertus archiepiscopus Hammaburgensis 1101 — 1104.

Liemaro defuncto Heinricus imperator Humbertum archiepiscopum Hammaburgensem constituit,² qui sedet tres annos. De cuius vita, antequam ad sedem archiepiscopalem ascendit, scriptores nihil tradunt. Verisimile autem est, quod Lappenberg³ proposuit: Humbertum, imperatoris cancellarium, Liemari successorem esse factum. Novissimum enim diploma, quod Humbertus cancellarius dedit, eodem die, quo Liemarus obiit, signatum est.⁴ Primum autem, quod exstat, diploma V Id. Aug. a. 1089 datum est,⁵ quo anno Humbertus cancellarius vice Rudhardi archicancellarii factus, usque ad annum 1101 diplomata imperatoris, quae ad regnum Teutonicum spectaverunt, dabat. Longum autem est singula enumerare, quae Stumpf diligentissime collegit atque disposuit.⁶

Constat Humbertum archiepiscopum Liemari vestigia prementem cum imperatore stetisse, Gregorianorum vero studiis neque favisse neque pallium a Paschali papa accepisse.⁷ Unde factum est, ut litterae fundationis monasterii Rosenveldensis

1) Diptychon Bremense, Lappenbergo auctore, Mezelinum IV Id. Apr.; Alberonem Id. Aug. vel VIII Id. Dec. defunctos esse tradit. Eccehard, chron. a. 1101. Marian Seotus a. 1123.

2) Annal. Stad. 1101.

3) Diplom. Hamb. no. 125.

4) Stumpf no. 2951.

5) Stumpf no. 2898.

6) Ebo, qui vitam Ottonis, Babenbergensis episcopi composuit, I, ep. 6, 7, anulum et virgam pastoralem Bremensis episcopi, sc. Liemari, ad curtem regiam perlata esse, quac imperator Ottoni conservanda tradiderit, narrat. Sed illum haec insignia tam diu retinuisse, quoad episcopus Babenbergensis eligeretur, VIII Kal. Ian. 1103, minus verisimile est. Immo vero Humbertum a. 1101 vel principio anni 1102 archiepiscopum esse constitutum contenderim.

7) Annal. Hildenesh. a. 1123.